

Coversheet

This is the accepted manuscript of the article.

Contentwise, this version is identical to the final published version, but there may be differences in typography and layout.

How to cite this publication

Please cite the final published version:

Louis Clerc, "Kleio ja anarkia – Näkökulmia kansainvälisten suhteiden historiantutkimukseen", *Historiallinen aikakauskirja* · 4/2017, pp. 457-462.

Corresponding author :

Louis Clerc, University of Turku, Finland, loucle@utu.fi

Kleio ja anarkia. Näkökulmia kansainvälisten suhteiden historian tutkimukseen¹.

Louis Clerc

Kansainvälisten suhteiden eteneminen on historiaa parhaimmillaan. Muutoksia tapahtuu koko ajan, kansainväliset järjestelmät ovat monenlaisia ja helposti särkyviä, niihin vaikuttavat lukuisat taloudelliset, tekniset, moraaliset kehityskulut. Muutamasta ihmisestä muodostuvat ryhmät päättävät miljoonien kohtaloista ja saavat aikaan muutoksia, joiden seuraukset ulottuvat pitkälle. Toimijat, kansalaiset ja hallitsijat, ovat jatkuvasti monien, keskenään ristiriitaisten vaikutusten alaisuudessa.

Raymond Aron, 1967².

Kansainvälisten suhteiden historia ja erityisesti Suomen ulkosuhteiden historian tutkimus ovat olleet tärkeitä suomalaisen poliittisen historian kehityksessä³. Vastaukset suomalaisen poliittisen historian peruskysymyksiin – miksi Suomi on ylipäänsä olemassa? Miten se säilyi sellaisena 1900-luvun aikana?⁴ – liittyvät olennaisesti Euroopan kansainväliseen politiikkaan, ja Suomen valtion ulkopoliittikan vaiheita on pidetty erityisen tärkeinä tutkimuskohteina. Mutta Suomessa ja muuallakin kansainvälisten suhteiden historia on myös kärsinyt 1980-luvun jälkeen huomattavasta statuksen menetyksestä. Ulkopuolista kritiikkiä on tullut politologiaan suuntautuneista ”kansainvälisten suhteiden tutkimuksista” (*International Relations*

¹ Teksti on muunneltu versio virkaanastujaisluennosta, jonka kirjoittaja piti syyskuussa 2017 astuessaan Turun yliopiston poliittisen historian professorin virkaan.

² Raymond Aron, Qu'est-ce qu'une théorie des relations internationales? *Revue française de science politique* 17:5 (1967), 837–861: ”Le cours des relations internationales est suprêmement historique, en toutes les acceptations de ce terme: les changements y sont incessants, les systèmes y sont divers et fragiles, ils subissent les répercussions de toutes les transformations économiques, techniques, morales; les décisions prises par un ou quelques hommes mettent en mouvement des millions d'hommes et déclenchent des mutations irréversibles, dont les conséquences se prolongent à l'infini. Les acteurs, citoyens ou gouvernants, sont en permanence soumis à des obligations apparemment contradictoires.”

³ Ks. esim. Timo Soikkanen (toim.), *Lähihistorian palveluksessa. Turun poliittinen historia 50 vuotta*. Turun yliopisto 2015; Ilari Lindroos, Jouni Kuukkanen & Heidi Piekka (toim.), *Poliittisen historian itsereflektio. Poliittinen historia poliittisen historian tutkijoiden silmin*. Turun yliopiston poliittisen historian laitos 1998.

⁴ Ks. Lindroos, Kuukkanen & Piekka (toim.) 1998, 64.

Studies). Pohjoisamerikkalaisen International Studies Association -järjestön⁵ valtavat vuosikonferenssit osoittavat hyvin, että vaikka kansainvälisten suhteiden tutkimus on erittäin laaja ja vetovoimainen tieteellinen kenttä, historioitsijoilla on ollut vaikeuksia säilyttää paikkaansa niissä. Kun konferenssien avauspuheissa esiintyjät vaativat ”hyödyllistä tutkimusta”, joka keskittyisi valmistelemaan tulevaisuutta varten eikä tutkimaan menneisyyttä ja kehittämään kansainvälisten suhteiden malleja eikä pohtimaan ”rajoitettuja tapauksia”, kansainvälisten ilmiöiden tutkimuksessa ja juoksevien asioiden kommentoimisessa historioitsijoiden ääni hukkuu talous- ja politiikan tutkijoiden kuuroon⁶.

On rakennettu siltoja, joilla historioitsijat ovat auttaneet politiikan tutkijoita ymmärtämään historiallisia tapahtumia, ja historioitsijat taas ovat aktiivisesti käyttäneet politiikan tutkimuksen teoreettisia malleja ja käsitteitä. Marc Trachtenberg pohti jo vuonna 2006 moista ”rajankäyntiä” metodikirjassaan. Hän kuitenkin totesi 2010-luvun alussa tilanteen olevan sellainen, että kansainvälisten suhteiden historian dialogi teoreetikkojen kanssa on johtanut diplomaattihistorian institutionaaliseen sulauttamiseen aputieteenä amerikkalaisiin valtiotieteiden laitoksiin⁷. Suomessa piirien suppeus on johtanut tasapuolisempiin yhteistyöhön esimerkiksi tutkimusprojektien sisällä, joko ulkoasiainministeriön tai Suomen Akatemian

⁵ ISA:n kotisivu löytyy osoitteesta <http://www.isanet.org>. ISA:lla on toki vuodesta 2013 *Historical International Relations Section* (HIST), joka julkaisee oma lehtensä ja sai alkunsa IR-Studies’in 2010-luvun ”historiallisesta käänteestä”. Mutta osaston perustamisen yhteydessä sen perustajat tekivät selväksi, ettei tarkoitus ollut tuoda ISA:aan historiantutkimusta, vaan korostettiin historiallinen sosiologian esimerkki: tavoitteena oli IR-teorioiden sovittaminen historiallisiin esimerkkeihin. Kts. esim. <http://duckofminerva.com/2012/06/historical-international-relations.html> (luettu 9.11.2017).

⁶ Suluissa olevat sitaattit ovat kirjoittajan muistiinpanoista kolmesta kansainvälisten suhteiden tutkimuksen konferenssista: tammikuulta 2013 KATSE-järjestön konferenssista Naantalissa, ISA:n vuosikonferenssista 2015 Torontossa ja 2016 Atlantassa.

⁷ Marc Trachtenberg, *The Craft of International History. A Guide to Method*. Princeton University Press 2006, 30–50 ja Marc Trachtenberg, The State of International History. *E-International Relations* 9.3.2013, <http://www.e-ir.info/2013/03/09/the-state-of-international-history/> (luettu 18.9.2017). Kiinnostava vertailukohde on taloushistorian ja taloustieteen välinen dialogi, jota Robert Margo kuvasi hiljattain pohtiessaan nk. ”Cleiometricsin” kehitystä: <http://voxeu.org/article/integration-economic-history-economics> (luettu 18.9.2017). Vaikka teksti on jo 20 vuotta vanhaa, Colin Elmanin ja Miriam Fendius Elmanin pohdinnat aiheesta ovat edelleen erinomainen tiivistelmä suurimmista kysymyksistä, jotka liittyvät diplomaattihistorian ja kansainvälisten suhteiden teorian välisiin suhteisiin: Colin Elman & Miriam Fendius Elman, Diplomatic History and International Relations Theory: Respecting Difference and Crossing Boundaries, *International Security*, vol. 22/1 (1997), 5-21.

rahoituksella⁸. Maan kansainvälisten suhteiden tutkimuksen pääfoorumissa eli Ulkopoliittisessa instituutissa (UPI) historioitsijat ovat kuitenkin harvoin mukana: painopisteenä on nykypäivän tarkkaileminen politikantutkimuksen menetelmillä kansallisen strategisen päätöksenteon tukemiseksi.

Historiantutkimuksen sisälläkin kansainvälisten suhteiden ja ulkopoliitiikan historia on menettänyt asemansa samassa rytmissä kuin poliittinen historia yleensä. Jo Annales-koulukunta pilkkasi poliittisen ja kansainvälisten suhteiden historian arkistoriippuvuutta ja keskittymistä lyhytkestoisiin tapahtumiin, päätöksentekoon ja suurmiehiin⁹. Historiantutkimuksen pääintressit ovat Suomessakin 1970-luvun metodologisten käänteiden mukana siirtyneet valtion huipusta yhteiskuntiin, politiikasta kulttuuriin sekä teoista retoriikkaan ja diskursseihin. Näin kyseenalaistettiin sekä diplomaatti- että sotahistorian perustat, tai pikemminkin akateemisen historiantutkimuksen voimakas uudistuminen ja vireytyminen ajoivat pikku hiljaa niiden ohi.

Pahimmillaan ”diplomaattihistoria” nähtiin vanhentuneena, patriarkaalisena ja metodologisesti konservatiivisena, ja Yhdysvalloissa esimerkiksi kansainvälisten suhteiden klassiset historioitsijat hieman eristäytyivät omaan organisaatioon¹⁰. Diplomaattihistorioitsijoiden vaistomaista realistista ja valtiokeskeistä näkökulmaa sekä sokeutta esimerkiksi sukupuolittuneille struktuureille kritisoitiin: laajentuvassa

⁸ Esimerkiksi voidaan nostaa Ville Sinkkonen & Henri Vogt (toim.), *Utopia ulkopoliitikassa*. Ulkoasiainministeriö 2014, sekä Suomen Akatemian 2015–2017 REIMAG-projekti.

⁹ Ranskassa Annales-koulukunnan ja ”poliittisen historian” riita voidaan kiteyttää Charles Seignobosin ja Fernand Braudelin väliseen debattiin: Braudel kuvaili Seignobos’ta ”arkistofetisistinä”, joka keskittyy suurmiehiin ja lyhyihin tapahtumiin. Seignobos taas kritisoi annalistien holistista lähestymistapa, sokeutta ihmisten ja yksilöiden historialliselle toimijuudelle sekä kyvyttömyyttä tarkastella lähihistoriaa (tästä ks. Gérard Noiriel, *Le creuset français. Histoire de l’immigration XIXe-XXe siècle*. Editions du Seuil 2006, 50-67). Annales-koulukunnan yliote Ranskan historiantutkimuksessa ei kuitenkaan koskaan ollut niin totaalinen kuin maan ulkopuolella on voitu ajatella, ja 1980-luvun lopulla René Rémond keräsi yhteen erittäin vireän ryhmän tutkijoita, joita kiinnosti politiikka hyvin laajasti elämäkerroista urheiluun ja taiteesta diplomatiaan, ja jotka osasivat käyttää hyväksi Annales’in metodologiset oivallukset: René Rémond (toim.), *Pour une histoire politique*. Editions du Seuil 1988. Samalla kansainvälisten suhteiden historia pysyi voimakkaana trendinä ranskalaisessa historiantutkimuksen maisemassa (ks. Robert Frank (toim.), *Pour l’histoire des relations internationales*. PUF 2012).

¹⁰ SHAFR (Society for Historians of American Foreign Relations) on olemassa erillään AHA:sta (American Historical Association).

kentässä ei enää voida todeta yhtä vuorenvarmasti kuin Pierre Renouvin vuonna 1964, että *“valtiot ja niiden teot ovat kansainvälisten suhteiden ydin”* ja näin ollen alan luonnollinen tutkimuskohde ¹¹ . Tieteellinen globalisaatio varasti myös diplomaattihistorioitsijoilta heidän erikoisuutensa: akateeminen historian tutkimus on nykyään luontaisesti ”kansainvälistä” ja pyrkii joko tutkimaan kansainvälisiä ilmiöitä tai ainakin asettamaan paikalliset muodot kansainväliseen vertailuun ja osaksi kansainvälistä keskustelua ¹² . Globaalihistorian kehitys onkin haastanut kansainvälisten suhteiden historian tutkijat pohtimaan uusia ilmiöitä, uusia mittakaavoja ja uusia tekijöitä, kuten ei-eurooppalaisia maita ja kansainvälisiä ryhmiä¹³.

Kansainvälisten suhteiden historiallinen tutkimus on ulkopuolisten asettaman paineen mutta myös oman sisäisen kehityksensä mukaisesti muuttunut eri puolilla Eurooppaa ja Yhdysvaltoja aikaisempaa monimuotoisemmaksi kentäksi, jonka tutkimuskohteet, metodologiset ja teoreettiset työkalut, selitysmallit ja tarkastelun tasot ovat monipuolistuneet. Suomessakin tilanne on muuttunut paljon Juhani Myllyn kuvailemasta vuonna 1989, jolloin ”*vanhaa diplomaattihistoriaa*” hallitsi ”*konservatiivis-humanistis-rankelainen*” ryhmä, metodologinen nationalismi ja tiukka valtiokeskeisyys¹⁴. Myllyn aikana ja oikeastaan jo 1970-luvun jälkeen ala uudistui muun muassa Juhani Paasivirran työn seurauksena¹⁵. Tutkimuskohteet ovat myös

¹¹ Pierre Renouvin & Jean-Baptiste Duroselle, *L’histoire des relations internationales*. Armand Colin 1964, 1. Ks. myös Karen Gram-Skjöldager, Never Talk to Strangers? On Historians, Political Scientists and the Study of Diplomacy in the European Community/European Union. *Diplomacy & Statecraft*, vol. 22/4, 2011, 696–714.

¹² David Armitage kuvailee ilmiötä intellektuellihistorian tapauksessa: David Armitage, The International Turn in Intellectual History. Teoksessa Darrin McMahon & Samuel Moyn (toim.), *Rethinking Modern European Intellectual History*. Oxford University Press 2014, 232–252.

¹³ Hyvä esimerkki globaalihistorian kyvystä tuoda esille uusia näkökulmia kansainvälisten suhteiden historian perinteisiin tutkimusaiheisiin on Odd Arne Westad, *The Global Cold War. Third World Interventions and the Making of our Times*. Cambridge University Press 2005. Kts. myös Pierre Grosser, Comment écrire l’histoire des relations internationales aujourd’hui? *Histoire@politique*, 2010/1 (10) <https://www.cairn.info/revue-histoire-politique-2010-1-page-11.htm> (luettu 6.11.2017).

¹⁴ Lindroos, Kuukkanen, Piekka (toim.) 1998, 91–104.

¹⁵ Muistelmissaan Matti Klinge kritisoi ”vanhaa” diplomaattihistoriaa ja myöntää samalla, miten kansainvälisten suhteiden historioitsijat ovat laajentaneet reviiriään: ”*Kansainvälisten suhteiden historia pyörii aivan liikaa neuvottelupöytäkirjojen ja virallislähteiden varassa, vaikka tutkimus on jos vaikkapa Wienin 1814–15 kongressin ja Pariisin-Versaillesin 1919 rauhanprosessin yhteydessä*

kronologisesti muuttuneet, ja pääosin alan tutkimus kohdistuu nykyään kylmään sotaan ja yhä enenevässä määrin sen loppuun.

Selittäessään kansainvälisiä tapahtumia ja ilmiöitä kansainvälisten suhteiden historioitsija on nyt tottunut liikkumaan eri tasojen, asiakokonaisuuksien sekä kronologisten mittakaavojen välillä. Tarkastellaan ensin laajasti kytköksiä kansallisten, ylijärjestöjen, kansainvälisten ja jopa henkilökohtaisten tasojen välillä¹⁶. Kirjoituksessaan ”*Tolstoi historien*” Albert Sorel korosti vuonna 1894 venäläisen klassikkokirjailijan voimakasta kritiikkiä suurmieskulttia kohtaan. Suurmiehet ovat Tolstoin mukaan historian suurten muutostrendien päälle liimattuja keulakuvia. Kansojen olot, liikkeet ja mielikuvat luovat historiaa, eivät suurmiesten päätökset¹⁷. Kansainvälisten suhteiden ja ulkopoliittikan historian tutkimus käsittelee tietysti suuria struktuureja, vaikka alalle onkin leimallista kiinnostus ja herkkyyys ihmisten toiminnanvapaudelle, toimijuudelle (*agency*), sekä tapahtumien sattumanvaraisuudelle. Hiljattain New Diplomatic History -verkosto on nostanut nämä asiat esiin palauttamalla diplomaatit ja kansainväliset toimijat kiinnostuksen keskiöön. Diplomatiantutkimukseen kohdistuvan voimakkaan uudistuksen keskellä verkosto pyrkii laajentamaan ymmärrystämme diplomaattisista toimijoista ja diplomatiasta¹⁸.

Samalla kun kansainvälisten suhteiden historia on laajentanut tarkastelunsa muihinkin kuin vain valtiollisiin toimijoihin sekä ottanut huomioon struktuurit ja toimijat, se on

aiheellisesti nostanut esiin niin sanotusti inhimillisten tekijöiden suuren merkityksen.” Matti Klinge, *Anarkisti kravatti kaulassa*. Siltala 2015, 292.

¹⁶ Patricia Clavin, *Defining Transnationalism*. *Contemporary European History* 14:4 (2005), 421–439.

¹⁷ Albert Sorel, *Tolstoi historien*, *Conférence faite à l'école des sciences politiques*, 1888. *Lectures historiques*, Plon, 1894.

¹⁸ Ks. esim. Paul Sharp, *Diplomatic Theory of International Relations*. Cambridge University Press, 2009; Kenneth Weisbrode, *Old Diplomacy Revisited: A Study in the Modern History of Diplomatic Transformations*. Palgrave 2014; David Reynolds, *International History, the Cultural Turn and the Diplomatic Twitch*. *Cultural and Social History* 3:1 (2006), 75–91. Verkoston kotisivulla <https://newdiplomatichistory.org/> (luettu 3.11.2017) lukee, että: ”*Diplomatic history as a discipline is now being rediscovered as historians have become more receptive to trends in cultural studies, to advances in the social sciences, and to the mutual incorporation of state and non-state actors into the study of global, international, and transnational history. This in turn is transforming our understanding of 'diplomacy' and the identity of 'the diplomat'.*”

kiinnittänyt huomionsa politiikan lisäksi muun muassa kulttuuriin, eri toimijoiden mielikuviin ja psykologiseen ympäristöön¹⁹ sekä talouteen ja sisäpolitiikkaan. Arno Mayer kirjoitti jo vuonna 1967 ohjelmallisesti, että ”...*the analytic framework of conventional diplomatic history simply must be enlarged to accomodate the complexities of international relations in an age of mass and crisis politics, in an age of international civil war*”.²⁰ Historioitsija pyrkii kansainvälisessäkin kontekstissa ymmärtämään poliittisia, sosiaalisia ja kulttuurisia olosuhteita sekä tunnetiloja, joissa menneisyyden ihmiset ovat toimineet.

Pohtiessaan lyhyen ja pitkän aikavälin ilmiöitä muutoksineen ja jatkuvuuksineen historian tutkija tuo kansainvälisten suhteiden tutkimukseen myös kronologian tajua. Osa tapahtumista on rakenteellisia pitkäkestoisia ilmiöitä; osa kestää lyhyemmän aikaa. Historioitsija on tottunut siirtämään tarkastelunsa nopeista tapahtumista pitkäaikaisiin ilmiöihin ja etsimään kytköksiä niiden väliltä. Tutkiessaan mitä aihetta tahansa – Turun Palloseurasta Kreikka-paketteihin ja kotieläinten kohtelusta ensimmäisen maailmansodan syihin – erilaiset mittakaavat sekä ”zoomaaminen” niin eteen- kuin taaksepäin ovat historioitsijan tärkeitä työkaluja. Suurta päätöstä selitettäessä täytyy liikkua monilla tasoilla ja alueilla: ihmisistä valtioihin, kulttuurista talouteen ja erimittaisilla ajanjaksoilla.

Kansainvälisten suhteiden historia on siis onnistunut säilyttämään vireytensä ja uudistumaan²¹. Vaikka Suomessa alalla ei ole näkynyt samaa systemaattista

¹⁹ Jessica C. E. Gienow-Hecht & Frank Schumacher (toim.), *Culture and International History*. Berghahn Books 2004; Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton University Press 1976. Suomessa varhaisemmat esimerkit tästä kansainvälisten suhteiden historian kentän laajentamisesta löytyy esimerkiksi kirjoista Jorma Kalela, *Grannar på skilda vägar*. Söderströms 1971, ja Michael Berry, *American Foreign Policy and the Finnish Exception. Ideological Preferences and Wartime Realities*. SHS 1987.

²⁰ Arno Mayer, *Policy and Diplomacy of Peace-Making. Containment and Counter-revolution at Versailles, 1918–1919*. Knopf 1967, 30.

²¹ Saadakseen käsityksen alan kehityksestä lukija voi vertailla Trachtenbergin hyvin klassista lähestymistapaa (esim. kirjassa *The Cold War and After: History, Theory and the Logic of International Politics*. Princeton University Press 2012) Patrick Finneyn kokoaman teoksen metodologiseen runsauteen: Finney (toim.) 2005. Ks. myös Matt Schumann & Karl Schweizer, The Revitalization of Diplomatic History: Renewed Reflections. *Diplomacy and Statecraft* 19:2 (2008), 149–186; Jean-Michel Guieu, Claire Sanderson (toim.), *L'historien et les relations internationales. Autour de Robert Frank*. Publications de la Sorbonne 2012.

kollektiivista pohdintaa kuin sotahistoriassa²², kansainvälisiä suhteita ja erityisesti Suomen ulkosuhteita on 1980-luvulta lähtien tutkittu laajemmin kuin ennen. Tutkimuskohteiksi ovat tulleet kansainväliset taloussuhteet, bilateraaliset suhteet, diplomaattinen edustaminen, kotimaisen ja ulkopoliittisen kentän väliset suhteet, Suomi-kuvatyö, propaganda ja erilaisten sisäpolitiikan ”keskitason” toimijoiden ulkosuhteet. Ulkomaalaisia arkistoja on alettu käydä systemaattisesti läpi, ja kenttä on huomattavasti laajentunut. Tämä akateeminen vireys keskittyy kuitenkin edelleen vahvasti kansalliseen kontekstiin, eikä se yleensä saavuta kirjakaupan hyllyjä. Myyntilistoja hallitsevat kansainvälisten suhteiden tutkimuksen osalta ylivoimaisesti Suomen päätöksentekoon liittyvät esitykset, kirjat toisesta maailmansodasta, elämäkerralliset suurmieshistoriat sekä kansallisia arpia rapsuttavat lukuisat puoliesseistiset synteetikirjat.

Uudistumisensa myötä tutkimusala muistuttaa nykyään sateenvarjoa, tai pikemminkin eräänlaista kuplahallia, jonka alle mahtuu paljon erilaisia tutkimusintressejä, näkökulmia ja metodeja. Muun muassa T. G. Otte on tuonut esiin tämän sisäisen hajonnan ja julistanut haluavansa keskittyä politiikan ja diplomatian omaan logiikkaan, valtion ja johtajien keskeisyyteen kansainvälisissä suhteissa²³. Otten mukaan tämä on myös ”pragmaattinen” valinta, joka takaa, että kansainvälisten suhteiden historia pysyy relevanttina myös suhteessaan nykypäivän päätöksentekijöihin ja yhteiskuntiin. David Reynolds ja Robert Buzzanco²⁴ korostavat hekin kansainvälisten suhteiden historian fokuksen paluuta politiikkaan, poliittiseen päätöksentekoon, poliittiseen vallankäyttöön ja valtiollisiin toimijoihin – Buzzancon sanoin ”*back to the beef*”. Jessica Gienow-Hecht ehdottaa kahta tapaa toimia laajenevassa tutkimuskentässä: fokuksen siirtämistä kokonaan muualle – kulttuuriin, talouteen, yhteiskuntiin, transnationalisiin ryhmiin – tai sen laajentamista niin, että poliittisen päätöksenteon selittämisessä otetaan huomioon aikaisempaa useampia

²² Näkyvämmin sotahistorian metodologinen ponnistus on näkynyt kirjassa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa*. Minerva Kustannus 2006.

²³ Otte 2005.

²⁴ Robert Buzzanco, Commentary: Where's the Beef? Culture without Power in the Study of U.S. Foreign Relations. *Diplomatic History* 24/2000, 623–632.

asioita, taustatekijöitä ja tasoja henkilöistä valtiollisiin järjestöihin ²⁵. Vaikka jälkimmäinen sopinee parhaiten suomalaisen poliittisen historian perintöön, todellisuudessa nämä lähestymistavat elävät vahvasti rinnakkain nykypäivän suomalaisessa kansainvälisten suhteiden historiassa. Laajempi perspektiivi sekä ajallisesti että temaattisesti on tullut alalle jäädäkseen.

Suomessa työsarkaa riittää tulevaisuudessakin. Ulkoasiainministeriön arkistojen säännöllinen avaaminen 25 vuotta tapahtumien jälkeen paljastaa meille pikkuhiljaa 1990-luvun alkua. Toisesta päästä poliittisen historian aikajanaa voitaisiin 1800-luvun autonomisen Suomen ulkosuhteita pohtia laajemmin. Perspektiivin laajentuminen muihin tekijöihin kuin valtio antaa mahdollisuus pohtia lukuisten organisaatioiden ja intressiryhmien kansainvälistä roolia. 1900-luvun aikaiset julkiset tai yksityiset ryhmät, jotka ovat toimineet diplomaattisessa ominaisuudessa, suomalaiset toimijat kansainvälisissä järjestöissä, konsulit, raja-alueet, kansainvälistymisprosessi, teknologian kehitys, kansainväliset kulttuuriset suhteet, suomalaisuuden kehitys globaalissa vuorovaikutuksessa, taloudellisten intressiryhmien kansainvälinen toiminta, kehitysapu tai suomalaisten mielikuvat kansainvälisistä suhteista ovat tulleet tutkimuksen kohteiksi tai vielä odottavat tutkijaansa. Tieteellisesti kansainvälisten suhteiden historian ja ylipäänsä poliittisen historian kenttä on Suomessa pääosin terve ja monipuolinen, dominoivan statuksen menetyksestä ja muille historianaloille avautumisestaan huolimatta - vai kenties nimenomaan noiden ansiona?

Nykyaikana alaan, samalla kuin yleensä historian tutkimukseen, kohdistuu kuitenkin paineita muualta kuin sen sisältäpäin. Historiantutkimuksen pyrkimykset tuntuvat soveltuvan huonosti innovatiiviseen, hallintopainotteiseen ja ”sovellettavan tieteen” yliopistoon sekä hallitusjohtoiseen strategiseen rahoitukseen. Vielä huolestuttavampaa on tieteen arvon kyseenalaistuminen ja tieteellisen kulttuurin mureneminen mielipiteiden välisiksi riidoiksi.

Historioitsijat ovat vähintäänkin puoliksi tarinoiden kertojia; historiankirjoituksessa on tunnelmallinen, aistillinen, taiteellinen aspekti. Me historioitsijat kirjoitamme

²⁵ Jessica Gienow-Hecht, Nation Branding. Teoksessa Jost Dülffer & Wilfried Loth (toim.), *Dimensionen internationaler Geschichte*. Oldenbourg 2012, 65–85.

tullaksemme luetuiksi, ja tämä toivomus herättää meissä luonnollisen intressin metodeihin, joilla voi vaikuttaa lukijaan ja saada hänet kiinnostumaan. Nykyaikana, kun luottamus kaikkiin instituutioihin – muun muassa tieteeseen – on vakavassa kriisissä, meidän historiankirjoittajien kiinnostus ihmisten kohtaloihin ja kokemuksiin, pyrkimys empatiaan ja sen viljeleminen sekä kokeneisuus kielenkäytössä ovat erittäin tärkeitä osia työtämme. Koska yleisön kiinnostus menneisyyteen on edelleen valtavaa, meidän vastuumme on varmistaa, että mielenkiintoon vastataan myös tieteen näkökulmasta.

Kiinnostukseen vastaamiseen liittyy eräänlainen riski. Kirjassaan *The Giant*, O'Brien Hilary Mantel kuvaa tarinankertojana esiintyvää jättiläistä, joka tarinoita kertoessaan muuttaa kertomuksiaan sen mukaan, mitä hänen yleisönsä haluaa. Lopulta jättiläinen huomaa, että tarinat ovat vääristyneet, historia (*history*) on muuttunut tarinoiksi (*stories*). Historioitsija on samassa asemassa kuin O'Brien. Meidän tieteenalamme kiinnostaa ja on useimmiten helppoa selittää, ja me pyrimme koskettamaan laajaa yleisöä. Mutta jos perustelumme ovat heikkoja tai jos pyrimme ennen kaikkea tyydyttämään lukijamme tai yhteiskuntamme odotuksia, me huijaamme sekä itseämme että lukijaamme. Nykyaikana on tärkeää yleistajuistaa, tehdä tiede helposti ymmärrettäväksi, ja historioitsijat osaavat tehdä sen paremmin kuin monet muut²⁶. Mutta työhömmme kuuluu lukijan järkeen vetoaminen sekä sellaistenkin asioiden pohtiminen, jotka eivät kiinnosta ketään, sellaisillakin tavoilla, jotka eivät miellytä

²⁶ Hilary Mantel, *The Giant*, O'Brien. Picador, 1998 (pokkarina 2007). Kirjoittaessaan nk. *fake news* -ilmiöstä Paris Nanterre -yliopiston viestintä- ja mediatutkimuksen professori, vuonna 2017 menehtynyt Louise Merzeau korosti sitä syvää luottamuskriisiä, joka esiintyy koko ongelman ytimessä: väärien tietojen levittämistä vastaan nk. *fact checking* -menetelmät eivät riitä, jos faktojen tarkistajia pidetään auktoriteettihahmoina, joihin ei enää luoteta. Wikipediaa esimerkkinä käyttäen Merzeau kehottaa pohtimaan keinoja, miten voitaisiin perustaa yhteisiä ”luottamuksen elintiloja” (*écosystèmes de confiance*), joissa olisi mahdollista rakentaa uudestaan luottamusta ja jakaa tietoa. Ks. Louise Merzeau, *Les fake news*, miroir grossissant de luttes d'influences. Artikkelin sivustolla *InaGlobal* 19.05.2017 (päivitetty 31.5.2017), <http://www.inaglobal.fr/idees/article/les-fake-news-miroir-grossissant-de-luttes-d-influences-9713> (luettu 18.9.2017). Tiina Raevaara taas on kolumnissaan korostanut, miten tieteen tulosten tiivistäminen yleistajuisiksi voi johtaa asiantuntijoiden väheksymiseen: <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/mielipide-kotimaa/ojasta-allikkoon-tieteen-tulosten-tiivistaminen-yleistajuisiksi-voi-johtaa-asiantuntijoiden-vaheksymiseen/> (luettu 20.9.2017). Kirjassaan Raevaara tiivistää ongelman ja ehdottaa mahdolliseksi ratkaisuksi tutkijoiden ja toimittajien välistä dialogia sekä tieteellisen prosessin parempaa selittämistä yleisölle (ks. Tiina Raevaara, *Tajuaako kukaan? Opas tieteen yleistajustajalle*. Vastapaino 2016).

ketään. Jotkin menneisyyden tapahtumat vaativat lukijalta ponnistelua, koska ne ovat epämiellyttäviä, häpeällisiä tai monimutkaisia. Jotkin eivät sovi ajan henkeen, yleisön näkemyksiin tai kansankunnan rakentamisen tarpeisiin. Joitakin tunnettuja kategorioita – kuten ”valtio” ja ”kansankunta” – on joskus pakko purkaa ennen kuin menneisyyttä voidaan ymmärtää. On tärkeää esittää laajalle yleisölle myös, miten tiedettä tehdään tietyin tavoin, tietyillä ehdoilla. Luottamus tieteeseen ei palaa huijaamalla tai myötäilemällä lukijakuntaa, emmekä saa olla pelkästään tarinoita kertovia hassuja jättiläisiä. Menneisyyttä on kunnioitettava, tutkittava sen oman logiikan ja sen omien sääntöjen mukaisesti. Tutkimuksen pitää sisältää todisteita, pohdintaa ja rehellisyyttä lukijaa kohtaan.

Vaikka historiantutkimus on aineellisesti hyödytöntä,²⁷ se ei ole merkityksetöntä. Tutkijan perusasenne on demokraattisessa yhteiskunnassa erityisen tärkeä. Historioitsijan tapa suhtautua maailmaan eli halu ymmärtää ilmiöitä ja tapahtumia laajasti ja oikeissa asiayhteyksissään, niin menneisyydessä kuin nykyajassakin, lienee historiantutkimuksen tärkein anti, tärkeämpi kuin lukeneisuus tai ”menneistä virheistä oppiminen”. Historiantutkimus vastaa universaaliin henkiseen tarpeeseen: tarpeeseen kertoa ja kuunnella tarinoita, tarpeeseen pohtia järjestyneesti menneisyyttämme ja ajatukseen, että siinä prosessissa kerromme myös usein jotain merkittävää omasta ajastamme. Juuri tästä puhuu Elizabeth Bishop runossaan *At the Fishhouses* runoilijan symbolisella kielellä. Kirjoittaessaan talvisesta merivedestä Bishop itse asiassa kuvailee, kuinka vaikeaa ja kipeää ymmärtäminen on, ja korostaa tietämyksemme (*knowledge*) suhdetta aikaan ja oman aikamme orgaanista kytköstä menneisyyteen:

*If you tasted it, it would first taste bitter
then briny, then surely burn your tongue.
It is like what we imagine knowledge to be:
dark, salt, clear, moving, utterly free,
drawn from the cold hard mouth
of the world, derived from the rocky breasts*

²⁷ Henry Rousso aloittaa kontribuutionsa Emmanuel Laurentinin kirjaan provokatiivisesti näin: ”*A quoi sert l’histoire? À rien...*” (Emmanuel Laurentin (toim.), *À quoi sert l’histoire aujourd’hui?* Bayard 2010, 162).

*forever, flowing and drawn, and since
our knowledge is historical, flowing, and flown.*²⁸

Ihmiset ja yhteiskunnat elävät ajassa. Menneisyytensä ja ajallisuutensa ymmärtämiseksi ne tarvitsevat ammattimaisia historian tutkijoita, jotka eivät ainoastaan kerro tarinoita vaan myös pohtivat tieteellisesti. Vaihtoehto on joutua – ihmisenä tai yhteiskuntana – sellaisen menneisyyden vangiksi, jota tunnemme vain myyttien ja valheiden avulla, josta näemme vain osia, mutta jota emme ymmärrä.

²⁸ Elizabeth Bishop, At the Fishhouses. Teoksessa *The Complete Poems, 1927–1979*. Farrar, Straus and Giroux 1983 (1979). Helena Sinervo on kääntänyt runon suomeksi vuonna 1997 (Elizabeth Bishop, *Matkakysymyksiä*. Valikoinut ja suomentanut Helena Sinervo. WSOY 1997):

*Jos maistaisit sitä, se maistuisi ensin karvaalta,
sitten suolaiselta, sitten se varmaan polttaisi kieleksi.
Sellaiseksi kuvittelemme tiedon:
pimeää, suolaista, kirkasta, liikkuvaa, äärimmäisen vapaata,
maailman kylmästä ja kovasta suusta saatua,
kivisistä rinnoista polveutuvaa,
ikuisesti virtaavaa ja saatua, ja koska
tietomme on historiallista: virtaava ja virrannutta.*